

N. László Endre

A REGÉLŐ CSALLÓ- ÉS SZIGETKÖZ

A Csallóközről, annak múltjáról, hiedelemvilágáról kívánok beszélni. Nem sorolom ismert és nem keresem ismeretlen okait, miért foglalkoztak keveset ezzel a földdarabbal a történészek és a néprajzkutatók. Tény, hogy keveset és nagyon kevesen írtak róla; kevés mesét, kevés verset, kevés regényt, még kevesebb tudományos könyvet közöltek. Szép szigetünk egész irodalma nagyon kis helyen, néhány polcon elférne... Pedig évezredek óta lakott ez a terület, s lakói átéltek mindent, amit egy nép átélhet. Kevesek neveztek unalmasnak és tündérszépnek, derűsnek és félelmetesnek, mesésen gazdagnak és kétségbe ejtőn szegénynek, a boldogság honának, Tündér- és Aranykertnek csakúgy, mint a bánat földjének.

Hosszú-hosszú évszázadokon át szerető, gondos édesanyánk volt a Duna, ez a nagy folyam. Így tudja ezt minden csallóközi (és szigetközi) ember. Elhalmozott bennünket ajándékaival, biztosította mindennapi kenyerünket, mert munkát és életet adott, s ha ellenség támadt népére, a menekülők tízezeinek nyújtott menedéket a vizek által oltalmazott száz és száz sziget... Ezernyi karjával magához ölelte népét, ugyanakkor vízi útvesztőivel, nádasaival, lápjaival elárasztotta ellenségeit.

Mivel ennek a tájegységnek mások voltak a természeti adottságai, mint a Kárpát-medence egyéb területeinek, lakosainak életmódja is másként alakult az idők folyamán. A honfoglaló magyarság és annak utódai itt évszázadokon át szabadon hódolhattak ősi hitüknek és három nagy ösfoglalkozásuknak: a halászatnak, a pásztorkodásnak és az aranyosásnak. A Duna rendkívüli halgazdagsága, a kora tavasztól késő őszig zöldellő rétségek és a gazdag aranyfőveny viszonylagos jólétet biztosítottak a szigetségi lakosságának meg a legnagyobb aszályok és a hosszas háborúskodások idején is. A két első ösfoglalkozásról nagy tudásunk, Hermann Ottó szinte mindent megírt, a harmadikat - az évszázadokig üzött aranyosást - szinte napjainkig titok fedte, pedig hiteles kútfők, királyi rendeletek és oklevelek egész sora igazolja, hogy ezen a tájon egész falvak népe élt - szinte kizárólag a folyami hordalékból kimosott sáráranyból.

A Csallóköz nem egyetlen nagy sziget volt, ezért összefüggő védőtőltsérről - a honfoglalás után meg legalább hat-hétszáz évig szó sem lehetett. Először minden család, később egy-egy helység csupán maga - többé-kevésbé állandó jellegű - lakóhelyét védte körtöltéssel. Felszántott területekről - legalábbis nagyobb megművelt területeiről - akkoriban nem lehetett szó. A legelők titka pedig éppen a gyakori árvizekben, a talaj nagy nedvességtartalmában volt; a legelőnek, a kaszálónak inkább használt, mint ártott a víz.

Még a 1 / . században is (a török háború ellenére) Aranykert volt az Aranykert. A lecsapolt mocsarak, holtágak, az ezernyi sziget világa lassan kenyértermő rónává változott ugyan, de a mesterséges halmok mindmáig emlékeztetnek az avarokra, a hunokra, a besenyőkre, az őshitű magyarokra. Árpád unokájának, Tevel vezérnek a nevét helynevek őrzik, s szájról szájra szálló regék emlegetik. S nem véletlenül szerepel a helynevek között Koppány, Vatha, Bulcsu és Lehel neve sem, hiszen az erőszakos hittérítés idején a járhatatlan mocsarak és vízagak, a nehezen megközelíthető szigetek világában keresett menedéket a magyarság azon része, mely ősei szabad hitéhez körömszakadtáig ragaszkodott. Azért van itt Bálványszakállas, Bálvány-sziget, Pogány-sziget és -dűlő, hogy csak néhányat említsek a sok közül. Szent István templomokat építtetett ide, hogy harangszóval és tömjénfüsttel riassza el az őshit - utána még évszázadokig - kísértő szellemét, a nyugat és a kereszténység ellen lázadó szellemet ebből a zárt vízi világból.

Rege őrzi, hogy a már régen kiszáradt Ataturk vízre mellett állott az az udvarház, ahová II. Endre királyunk leányát vette asszonyául egy csallóközi nemes. Hogy Aranyoson vadászakastélya volt IV. Bélának. Mutogatják a halmot, ahol Kun László megpihent, hazatérőben a győztes morvamezei csatából. Mátyást pedig az egész Csallóközben emlegetik. Vadászott a Gócs folyót szegélyező égererdőben, az Őrsújfalu melletti bükkerdőben, a madi tölgyesben, ahol azóta egyre a bicsakfát emlegetik. Megfordult Somorján, Várkonyon (ahol állítólag avar maradványok, a vár-kunok laknak), Királyfiatarcán, Felaranyoson, és a Komáromi várban jóslták meg közeli halálát...

„Kevéssel azelőtt - írja Bonfini -, hogy Bécsből Budára indultunk, s a király Komáromnál megállott, a komáromi várkapu felett emelkedő torony csúcsán egy gólyafészket láttunk, amelyből négy idegen gólya kimarta a fészek lakóit és egymással marakodtak érte. A király meghagyta, hogy néhány udvari emberrel együtt nézzem meg, mi történt ott. Én akkor, mintegy isteni sugallatra megjósoltam barátainknak, hogy Magyarország nyugalma még ebben az évben megzavarodik, mert közel a király halála, Magyarország pedig négy pártra fog szakadni, mert négy király fog harcolni Magyarországgal. A király gyengélkedése megerősítette jóslatomat.”

Sokat beszélnek róla az öregek, hogy a Bács medrétől nem Smesse emelkedett a Máglyadomb, ahol a honfoglaló magyar törzsek fehér lovat áldoztak a Hadúrnak, s itt gyilkolta le Károly Róbert egykori híve (később ellensége) az utolsó magyar táltost. Károly Róbertnek e megölt táltos leánya szült először fiúgyermeket (aki később magas egyházi méltóságot töltött be), s a leány iszonyú bosszút állt apja gyilkosán, Zách Feliciánon: annak egész nemzetiségét kiirtotta...

Száll a rege ebben a regés kis „országban”, ahol tündérek sírnak az Ősisten szent ligetében... A tündér szó nagyon gyakran és igen sok alakban bukkan itt elő nyelvünkben. Hogy csak néhányat említsék, ilyen pl. a tündérszantal, tündérfátyol, tündérfenyő, tündérfürt, tündérhaj (árvalányhaj), Tündér Ilona, Tündérkert, Tündérsziget, tündérrózsza, tündértánc stb.

A Tejút a régi csallóköziek szerint a Tündérek útja, Tündérek járása, a Tejút egy részének neve pedig Tündérek fordulója. Egy csallóközi rege szerint a Göncölszeker nem más, mint a Tündérráknő szekerere. S ma már inkább csak az öregek tudják, hogy régesrégén Aranykertnek, Tündérkertnek nevezték a Csallóközt...

Itt járt Tündér Ilona három, hét, a legtöbb változat szerint tizenkét szépséges és jóságos társnőjével, de itt tűnt fel Lidér is, a gonosz tündér. Egyes regeváltozatok szerint a tündérek Tündér Ilona leányai voltak. S vajon milyenek lehettek? „Aranyhaluk a sarkukat verte, aranyos ruhájuk tündöklött a holdfényben. Ha sírtak, szemükből gyöngyök, ha mosolyogtak, ajkukról rózsák, ha leptek, sarujukból arany hullott. Itt táncoltak, daloltak, mulattak, és minden éjjel egy pár aranyarut nyűttek el. Ha pedig avatatlan közelített, ki-mondták a varázsigt: Kód előttem, kód utánam, hogy engem senki meg ne lásson!”

A Karcsay által megőrzött változat szerint Tündér Ilona hatyú képében úszkált Csallóköz vizein. Csallóköz tája még olyan gyönyörű volt, hogy Aranykertnek nevezetett. Sok tündér lakta akkoron: a nagy Duna szigetei voltak legkedvesebb mulató lakhelyeik, ott járt hajdanta Tündér Ilona is, mint hatyú úszkálya a Dunán. Vízi tündérpalatáikban mondatatlan fény és gyönyörűség uralkodott, aranytól és gyémánttól ragyogott ott minden, vízi tartományaik messze terjedtek el onnét, egész a tengerig.”

Ipoly Arnold gyűjtéséből megtudhatjuk, ki és hogyan kerülhetett be ebbe a földi tündérrhonba: „(...) ezen tündérországba (...) a néphit szerint csak ritkán juthat el halandó, tündérek kegyeltjeinek, választottjának kell lennie, aki csábjaik által odaédesgetteik, és akkor is csak bűvszerekkel, sanyarú próbák által érhet hozzájuk. Midőn a csallóközi csodálatos, bűbajos mesterségek által, vagy ha valakit különösen megkedveltek, elvették magukkal vízi tündérpalatáikba, és szolgálatukba vették: ki hozzájuk jutott, nehéz próbák alá vettetett, s ha szilárd hűséget mutatott irántuk, elhalmozták kegyükkel, de ritka állta ki sokáig: a hűtlent visszavetik bűvmóddal a sanyarú életre (...) és soha nem tudta meg, miképp került ki onnét.”

Az eddig idézett regék szerint tehát a Csallóközben akkor még csak tündérek és meglehetősen kisszámú kegyeltjeik laktak. Mintha a szigetséget a tündérek egyszerűen kisajátították volna maguknak, tilalomfákkal vették volna körül.

Hozzánk tartalmilag és érzelmileg lényegesen közelebb állnak, emberibbek, mélyebb és határozottabb mítoszi jelentéssel bírnak azok a csallóközi mondák és regék, melyek a tündéreknak a halandók közti megjelenését, az emberi dolgokba való jótékony áldásos beavatkozását örökítették meg. Ez a jelenség regénkben mindig a visszasóvárgott aranyok emlékeihez kapcsolódik, melynek megszűntét egy szomorú, sóvárgó érzés alaphangja kíséri.

Amikor honfoglaló őseink, a „kumáni magyarok” birtokukba veszik a Csallóközt, „avari” tündérekkel találkoznak, és nőül veszik őket. (A csodaszarvas regéjének egy csallóközi változata.) Árpád unokája, Tevel, aki Lehel vezér oldalán veszi életét a gyászos emlékü ütközetben, egy magányos tündért vesz feleségül, s az holdvilágos nyári éjszakákon, az aranyosi sziget csücskén, hosszú aranyhaját fésülgetve, mindmáig visszavárja a daliás Tevel vezért, akinek vezéri sátra a Tevelháton állott... A tündérek egy csallóközi molnárral örítik „színarany (nappal) búzájukat, színezüst (holdfényénél) búzájukat a színarany és a színezüst malomkövön”, s ezt hintik szét a parti fövényen az aranyászoknak. A tatárjárás idején többől levágták színarany hajukat (a jóságos Göncöl táltos színezüst szakállát), s belőle fontak aranyhidat, ezüsthidat a Dunán, hogy a Dunától a csallóközi rengetegben menekvést kereső emberek biztonságosan átkelhesse a folyamon. A hajuk pont hétszázhevenhét esztendő alatt nő ki (Göncöl szakála is), s addig nem mutatkoznak. De akkor visszatérnek, s velük visszatér a Csallóközbe a boldogság, az öröm, s a föld Aranykertté lesz.

Sok-sok regénk magyarázza, miért mentek el innét a tündérek. Az egyik szerint egy aranyász a halott tündér hajából is kímolta az aranyat, s ezért álltak távozásukkal a szigetség egész lakosságán. A pozsonypüspöki rege röviden a következő:

„Csallóközben még azon időben, mielőtt Csallóközzé lett volna, szép aranyhajú tündérelányok jártak át a Macskaréven, a mogyorósi uraság földjére; egy agg fűza alatt, mely máig látható, teríték meg éjente asztalukat; kinek kedve tartá, a hozzáállhatott és jóllakhatott, távoztukkor sarujukból aranypor hullott a nyomukban, ki mennyit bírt, annyit szedhetett, s nem is volt akkor sem koldus, sem szegény az egész tájékon, de mióta egy gazember (aki természetesen - idegen volt) a tündérek asztalánál jóllakozva, háládatlanul rácsunyított, azóta sohasem látta senki a tündéreket. A macskarévi révész kompjában utánok egy aranypatkót talált, s azzal ki volt fizetve, a tündérek eltűntek, s a vidéken azóta gyakran nyomor és inség uralkodik: az Aranykert Csallóközzé lett.”

Egy másik változat szerint egy fiatal vadász eltulajdonította Tündér Ilona aranyfésűjét, s a tündérr királynő ezért haragudott meg az emberekre.

A nagy sziget (szigetség) nevei: Csallóköz, Aranykert, Tündérrkert, Tündérsziget stb. is mítoszi vonásokra emlékeztetnek, csakúgy mint a Duna főenyében (az élő kavicsban és az őshordalékban egyaránt) mindmáig található aranypor. A néphit szerint az arany csak csoda, a tündérek jósága, és adakozó kedve folytán kerülhetett a parti fővénybe a tündérek ruhájából, sarujából, hajából, vagy éppen a molnárlégeny szítálja a napsugárból az aranyport, a holdsugárból az ezüstport. A magyarázat szép és kielégítő lehet a mese szempontjából, mert ha tudományos hitele nincs is, művészi hitele annál nagyobb, hiszen népünk teremtő képzeletének bizonyítéka.

Hová lettek a tündérek a csallóközi szerint? „A csillagokba szálltak, s ha talán mégis léteznek, nem érintkeznek a halandó emberekkel, mert ezek mindig gonoszabbak.” Manga János egy másik változatot jegyzett le: „mióta egy részeg ember levágta Tündér Ilona haját, a tündérek eltűntek” a Csallóközben.

A rege egyre világosabb, emberközelebbi formát ölt, egyre inkább kötődik valóságos, meghatározott helyekhez. A következő változatban Illésháza neve is szerepel már:

„A tündérek királynőjükkal együtt az illésházi réven át jártak a Csallóközbe. Illésházán még mindig áll egy hatalmas nyárfa, mely a néphit szerint annak a nyárfának ivadéka, mely alatt a tündérek asztala állott.”

Már 1839-ben akadt valaki (Csapó Kálmán), aki megverselte a tündérrége egy másik változatát. Ennek tartalma röviden a következő:

Tündér Ilona és kísérete a Dunára járt le fürödni, s amikor távoztak, lábnyomaikban „termett” az aranypor. A mogyorósi uraság egyszer megleste őket, s azon nyomban halálosan beleszeretett a tündérr királynőbe. Esztét veszte rohant a habokba, hogy Tündér Ilonát karjába ölelje. De vágya nem teljesült. Tündér Ilona megátkozta az uraságot, s a szigetség lakosságát is.

Egy másik regéváltozat alapján festette gyönyörű faliszőnyegtervét Nagy József festőművész. Ennek a regének a tartalma pedig a következő:

A vízimolnár jó termést ígérő búzaföldjét titokzatos éjszakai látogatók letiporják. Három fia van a molnárnak. Először a legöregebbet, majd a középsőt küldi ki éjszakára, de azok bizony elalszanak. Végül a legkisebb fiúra kerül sor, aki éberben figyel minden

neszre. Egyszer csak a nagy szárnysuhogást hall és látja, hogy vadludak ereszkednek alá a búzatáblára. És amint földet érnek, csodálatos szépségű leányokká változnak át. A legény mindjárt tudta, hányadán áll, hiszen eleget hallott már Tündér Ilonáról, akinek varázsereje csodálatos aranyhajában van. Odalopakodik és levágja a tündérr királynő haját.

E változat szerint a tündérr királynő ezért haragudott meg az emberekre, és ezért hagyta el a tündérr nép örökre a Csallóközt. Nagy József faliszőnyegtervén éppen azt a jelenetet örökítette meg, amikor a molnárlégeny lenyírja a tündérr királynő haját, s társnői rémülten menekülnek. Cserbenhagyva királynőjüket, visszaváltoznak vadludakká. Van, amelyikük már egészen az, van, amelyik még félig tündér. Háttérül a megejtően szép csallóközi természet, az érdekes alakú, boszorkányos botlófák szolgálnak, melyek sötét, torz tömegükkel csak még inkább hangsúlyozzák a tündérek egyáltalán nem légiés, hanem érett, asszonyos, nagyon is földi szépségét.

A regekör egyre bővül, gazdagodik, s foglyul ejti a tündéreket, nem engedi el őket a Csallóközben... Csiszolódik, mint a dunai kavics, vagy a folyam szállította aranysemcse, amit az aranyászok a fővényéből mosnak immár évezredek óta. Újabb és újabb változatok születnek a nép ajkán, melyeknek csak a a töredéke került eddig papírra:

... a tündérek egykori itt lakozásának bizonyítéka a Csallóközben egykor (s itt-ott még ma is) dúsan tenyésző árvalányhaj! Mi más is lehetne ez, mint a tündérek elhullajtott arany hajszála?

... Amikor a legény levágta a haját, Tündér Ilona abban a minutában elveszítette csaknem teljes varázserejét. Mivel megtetszett neki a szemrevaló molnárlégeny, hús-vér asszonnyá változott társnőivel együtt. Mind a tizenhárom csallóközi legényekhez mentek feleségül... Bizony, az öregjeink azt mesélték, hogy a mostani csallóközi ősanýai tündérr asszonyok voltak.

... a jóságos tündérek annyira megszerették a becsületes, szorgalmas csallóközi embereket, hogy a vizek lecsapolása után virágokká változtak (Tündér Ilona vízziliommá, mely színével az embereket mindig is aranyra emlékezteti, hűga, Tündér Rózsa pedig tündérrózsává stb.), csak azért, hogy az emberek közelében maradhassanak az idők végezetéig.

De akad több olyan változat is, mely a mesebeli Tündér Ilonát történelmünk egyik legvonzóbb alakjával, Mátyás királlyal hozza kapcsolatba!

Mennyi ebből a valóság, és mennyi a mese?

Khin Antal, az első csallóközi múzeum alapítója és első igazgatója szerint a dunai aranyászok és halászok a hold csálka fényénél a vízből kiemelkedő „magyar halat” (örhal, víziborjú, víza stb.; magyar halnak azért nevezték a Csallóközben, mert mielőtt elérték volna a vizák az osztrák határt, a halászok kifogták őket) nézték tündérnek, s mivel a parton akkoriban még igen sokan mosták a fővény kincsét, az aranyt és a „tündért”, összekapcsolták, s megszületett - megszülethetett - Tündér Ilona első regéje.

Szerintem a valóság ennél sokkal szebb!

Tudjuk, hogy a csallóközi leányok szép nyári éjszakákon, valamilyen elhagyott partszakaszon, ahol biztonságban és rejtve érezhették magukat, meztelenül fürödtek. S ha esetleg meglátta őket ilyenkor egy költőibb lelkületű aranyász vagy halász, már meg is születhetett a mese a csallóközi tündérekről, kikhez az „aranykörtés” adva volt. Nem is kellett hozzá túlságosan nagy képzelőerő. Kezdő pedagógus koromban Benyák Lajos bácsi, a szállásadó, akit öröklé Csallóköz múltjáról, meséiről faggattam, 1949 nyarán, egy este titokzatosan közölte velem, hogy valami nagyon szépét mutat, ha vele megyek. Mentem bizony, elmentem volna vele a pokol mélységes fenekére is, de nem oda vezetett, hanem a Dunához. S akkor én is láttam a csallóközi „tündéreket”. Olyan szépek voltak a holdfényben, hogy Tündér Ilona is bevette volna őket a csapatába. Ha már évszázadokkal korábban meg nem születik, hát akkor, 1949-ben megszületett volna az első rege Tündér Ilonáról és szépséges társnőiről.

Elhitték vajon a csallóközi aranyászok, halászok, hogy a tündérek hajából, köntöséből vagy sarujából került az aranypor a parti fővénybe? Hát annyira hitték, amennyire hinni lehet, amennyire hinni kellett az életüket megszipító, a lelküket nemesítő mesék igazában, de a valóság szilárd talaja azért sohasem csúszott ki a talpuk alól.

Dr. Baranyay József ezt írja *A csallóközi aranyosás* című könyvecskéjében: „Az aranyásznak emberektől elzárt foglalkozásában képzelete csapongott, fantáziált, s látva azt a sok-sok aranysemcset a homokban, kereste, kutatta, hogy hogyan került az

oda? Mit tudott ő, szegény, aranyat tartalmazó kőzetről, amelyet az idő vastoga mindig apróbb és apróbb darabokra porlaszt, s a víz lehozza a folyók partjaira. Ő ehhez nem értett. De hát magyarázatát akarta adni. Kigondolt ott a tüzesek unalmasságában egy szép mesét."

Megdöbbenő badarság!

A víz mellett és a vízből élő emberek mindenkinél jobban ismerték a vizet, a víz tevékenységét, mar jóval a honfoglalás előtt ismerték az aranyosítás mesterségét, és itt is találkoztak aranyosokkal. Tehát nagyon jól tudták, hogy a távoli hegyekből hozza ide a nagy víz a nagyrészt alpesi eredetű aranyat. Ha ezzel nincsenek tisztában, soha nem mennek fel aranyászni (csallóköziesen „aranyászní”) a Duna felső folyásához és mellékfolyóihoz, ahogyan eljártak aranyat mosni Erdélybe, a Tisza felső folyására, a Garamra, az Ipolyra, Aranyosmarót környékére, még a Drávára és a Murára is. Hiszen ezeken a vidékeken (Erdély kivételével) nyoma sincs Tündér Ilona csodálatos mesevilágának!

Ezek a mesék, regék nem az itt élő nép tudatlanságának, hiszékenységének, hanem művészi értéket teremtő képzeletének, a valóságot a mesélés csodálatos egységbe ötvöző, alkotó és fenntartó erejének ékes bizonyágai! E mesék összülője a nép lelkében felbuzgó tiszta forrás, művészi érzék, igény, a szépség iránti csillapíthatatlan szomjúság volt. Az idő pedig százsor és ezerszer újjászülte, tovább csiszolta ezeket a meséket, regéket, míg kifortak magukból minden idegen anyagot, viszont magukba olvasztottak minden befogadható szépséget, s új elemekkel, változatokkal bővültek, gazdagodtak.

Nem! A csallóközi emberek nem keverték és nem is keverheték össze a mesét a valósággal! Viszont megéreztek azt, hogy e két csodálatosképpen kiegészíti egymást és kiteljesíti nehéz, küzdelmes életüket.

„... királynőnk fátyla a csillagos ég,
léptei alatt selyem a rét,
illatát lényegül minden virág,
szellő csókolja lába nyomát,
s a folyam suttog száz tündérrégét.”

A csallóközi vizekből, ingoványokból gazdag termőföldet teremtő emberben jól megfér egymás mellett az élet minden vaszkos realitása és a valóságot megszépítő mese! A kemény - és sokszor irgalmatlanul nehéz - élet rákényszerítette őt a józan, előrelátó, apró leiekből is következtetni tudó gondolkodásmódra és cselekvésre. Tudta jól, mikor, hová és miért épít gátakat, töltéseket szinte emberfeletti munkával; de ha kellett, ha a szükség, a család vagy a nagyobb közösség érdeke úgy kívánta, önmaga rombolta szét ezeket, hogy a víz megközelíthetetlenül tegye tanyáját, faluját, és megvédje az ellenségtől, vagy akár az adószedőtől. Viszont, hogy életét szebbé, tartalmasabbá tegye, szájról szájra adta tovább a meséket, regéket, népdalokat az aranyász- és a pásztortüzek mellett, kukorica- és tollfosztás, vagy éppen az öreghaló javítása közben.

Csallóköz regévilágának másik csodálatos alakja Göncöl táltos. A róla szóló regékben ősvallásunk emlékei rejtőznek. Hiába irtotta a kereszténység tűzzel-vassal az ősvallás emlékeit, azok átvészelték egy teljes ezredévet. Igaz ugyan, hogy ma már csak az ősi hitvilág széthulló mozaikjait találhatjuk fel a Csallóközben, de töredékeiben is szép.

Göncöl táltos (csallóköziesen „tátos”) az egyik legérdekesebb és igen sokarcú alakja Csallóköz immáron feledésbe merülő regévilágának. Némely regék a magyarok isteneként, mások félistenként, nagyhatalmú táltosként, számánként vagy éppen nagy tudású öreg bölcsként emlegetik. Vannak változatok, melyek gyarló emberként is bemutatják, aki nem mentes a bor túlzott szeretetétől sem. Ha az alakjához fűződő regéket és regetöredékeket összegyűjtötenénk, feldolgoznánk, egy szép kötet kerekedhetne belőlük.

A csallóközi ember az ég csillagképei közül leginkább az Ursa maiort kedveli. Göncölszekérnek nevezi, míg a szegedi Döncörnek, Döncörnek, Döncüszekérnek, a szépszavú palóc pedig Kéncsőnek. A csallóközi ember nevezi még Göncűnek, Göncőlnék, Kéncsűnek szekerének, Göncöl táltos szekerének is. Azt tartják róla, hogy megbízható időjós. Ha ugyanis a csillagai „aprón ragyognak”, akkor verőfényes, szép idő várható. De ha a csillagai „nagyra nőnek”, az bizony rossz időt jelez. Eső, szélvész, vihar lesz és jó, ha már előre fedél után néz a „mezei” ember. (Így nevezték a Csallóközben azokat, akik nem földművelésből éltek, hanem pásztorkodásból, vadászatból, csőszködésből; vízi embernek a halászt, pákászt, csikászt, aranyászt nevezték.) A Göncölszekér rúdja meg legalább olyan

pontos időmutatója volt a csallóközi pásztornak, halásznak, aranyásznak, mint nekünk az óra. Ha a rúd föfelé áll, még „nagy éjjel” van, de ha lefelé, akkor már a közeledő hajnal jelzi, és nemsokára megszólalnak a madarak.

A híres-neves Göncöl táltos mintha rokonságban lenne a Kalevala hőisével, Väinämöinnel is.

S egy igen érdekes véletlen. A Csallóközben ugyanúgy, mint az észak-amerikai indiánoknál - annak van jó szeme, aki látja a Göncöl rúdjának középső csillaga mellett az „aprócska” csillagot!

Hej, ez az égi szekér de sok gondot, fejtörést okozott a keresztény papságnak! Ha már egyszer s mindenkorra az égről le nem törölhetnék, máglyára nem vethették, élve el nem temethették, hát legalább átkeresztelték. Így lett a Göncölszekérből Illés szekere, Szent Péter szekere. Azaz, dehogyan lett! Itt éppen nem lett, mert a nép kitartott az ősi elnevezés mellett.

Ma már köztudott, hogy a kereszténység - nem mindig önkéntes - felvétele tulajdonképpen nem jelentett igazi és végleges szakítást az ősvallással. Az még évszázadokig élt, s törekvéseiben él ma is, főként az ősfoglalkozások valamelyikét űző emberek körében, akik vizek és mocsarak között, nehezen megközelíthető helyeken éltek, például a Csalló- ,a Zsiget-, vagy akár a Bodrogközben.

A Csallóközben így beszélnek Göncöl táltosról:

Göncöl táltos igen nagy hírű ember volt, ázsiai származású, aki tudott „prófétányi” is. Palotája egy magas hegy tetején állott (a Csallóközben ilyen nincs), ahonnan jól láthatta a csillagokat, amelyekből jövődőt mondott. Mert ő, aki igen nagy tudományú és igen szent életű ember volt, előre megjósolta az idők változását, az országok és az emberek sorsát, a közelgő háborút, a dögvészt és más nagy veszedelmeket. Egyaránt jól értette az állatok és a növények, a vizek és szelek, de még a tűz és kövek beszédét is. Akármikor eltársalkodott velük. A lombok suttogásából, az erdő zúgásából, égett csontokból és hamuból olvasta az elmúlt és az eljövendő idők minden rejtekirását. A szekerével a levegőben tudott járni, és jámborságáért az Öregisten azzal jutalmazta, hogy halála után - szekerével együtt - az égre került. A halhatatlan hősök lelkét azóta is ő viszi a mennyországba, a Nagy Fehér Országúton (a Csallóközben ismert nevei meg: Tejút, Isten útja, Hadak útja, Tündérek útja, Részeg ember útja), melyet Hóttak útjának is neveznek nálunk. És kísérik őt az idők végtelenségéig az ő hűséges bojtárai... Tehát a rege tanúsága szerint nem csupán papfejedelmé, hanem egyúttal pásztorfejedelmé is volt népének.

Egy másik rege szerint a Tejút nem más, mint Göncöl táltos hosszú fehér szakállja. S ezen a szakállon, a Nagy Fehér Országúton hajtják haza barmaikat az égi pásztrok. Ahol az út elágazik, ott a csorda, a nyáj, a ménes mindig kétfelé akar szaladni. Ezt a „térőt” pedig az Öregisten akkor teremtette, amikor egy este hazafelé mentében egy rézga ember jött vele szemben. Hogy ne találkozzon vele, gyorsan ezt a másik utat csinálta. Ez az Isten útja, a másik meg a Részeg ember útja. S azóta a csallóközi közmondás: „Részeg ember útjából még az Isten is kitér!”

Göncöl valószínűleg pásztorfejedelmé volt életében, és az maradt halála után is a nép képzeletvilágában. Alakja egyre nőtt, emberből félistené, talán istenné lett:

„... Nagyszakállú Göncöl táltos, Csillagporos szakálladon, A Nagy Fehér Országúton Csillagcsorda-csillagménes Soha kétfelé ne fusson! Vezér Szarvas, Táltos Bika Mindig jó utat mutasson! A Nagy Fehér Országúton Csordás kétfelé ne fusson!...”

S hogy miért görbe Göncöl „tátos” szekerének a rúdja? A csallóközi embert ebben az esetben sem hagyta cserben a képzelőereje, meseteremtő tehetsége. Ime, három változat:

„Azért, mert a gonoszok, az irigyek lehúzzák a föld felé!”

A másik, az érdekesebb változat szerint a rúd úgy görbült meg, ahogyan meggörbült, ahogyan meggörbülhetett, tehát eltörtött. Hogy hogyan? Hát csak úgy, hogy egyszer Göncöl táltos a Csillagcsárdában mulatgatott, iszogatót, s amikor aztán már kissé kótyagosan hazafelé poroszkált, a lovai egyszeriben csak megálltak. A táltos mérgesen végigvágott rajtuk ostorával, mire nagy horkantással vágatni kezdtek, neki egy hatalmas tölgfának! A rúd eltörtött, s aztán már csak a „derékszijával” kötötte össze, ahogyan lehetett. Azóta olyan, amilyen.

A harmadik változat szerint még Göncöl „kölökorában” esett meg ez a dolog. Maszlagolt borral itatta meg a nagyapját, s az ezért hajtott neki a tölgynek. A kocsin levő zsákok lezuhantak és kirepedtek és a bennük lévő arany- és ezüstpor a Csallóköz fövényére szóródott, az aranyások nagy-nagy örömére!

Egy másik Göncöl-rege - Khin Antal jóvoltából - szinte épen maradt ránk, s alig szorul kiegészítésre. Ősiségében egy pillanatra még kételkedhetünk. Íme:

Ha éjjel arrafelé fordulunk orcánkkal, amerre a Nap sohasem jár, látunk egy nem nagy, de fényes csillagot. Ez a csillag nem mozdul el a helyéről soha, mert nem is csillag az, hanem egy leásott kőszobor (kőszlop). Tőle nem messze, egymás mellett két csillag van. Az ám, de ezeket is csak az avatlatlanok tarthatják csillagoknak. Nem csillagok ezek, hanem legelésző táltosparipák, melyeket Göncöl táltos dédapja kötött a kőszlophoz, majd ezt mondta hét daliás unokájának:

- Én most aluszom egyet. Mire felébredek, valamelyitek odozva el a két táltost és fogja be abba a kocsiba, amit innét nem megszire, a magas fűben elrejtettem! Amelyiteknek sikerül, az lesz minden titkaim örököse, tudója, annak adom át minden tudásom, minden hatalmam!

A vénséges vén sámán ezzel leheveredett és azon nyomban el is aludt, mint minden hétezer esztendőben egyszer

A hét deliszép unoka közül először a legidősebb próbálkozott, majd a második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik is. De csak próbálkozott! Mert akármilyen ügyesek, bátrak is voltak, és lóértők pendelyes koruk óta, a szemkáprázatóan tündökletes két fehér táltos rúgott, harapott, még csak közelíteni sem engedett magához! Közben pedig teltek-múltak az évek, az évtizedek, az évszázadok és az évezredek. Kerek hatezer esztendő telt el azóta, hogy a vénséges vén sámán álomra hajtott a ősz fejét

S ím, a legfiatalabb dédunoka, Göncöl megtalálta a magas égi fűbe rejtett, gondosan álcozott, aranyküllős-ezüstküllős szekeret. Űgyesen összerakta és befogott eléje négy pompás éjféke-ter paripát, s kerülgetni kezdte velük a két fehér táltost, amíg azok a szüntelen vigyázásba bele nem fáradtak, s meg nem szelídültek. Akkor aztán - mielőtt még a hétezredik év letelt volna - Göncöl az éjféke-ter paripákat kicsapta az égi legelőre, a szekér elejbe pedig befogta a két habfehér táltost. De ideje is volt már, mert letelt a hétezredik esztendő, dédapja felébredt és szeméit dörzsölgetve mondta:

- Na végre egy kicsinyt kialudhattam magam!

S alighogy ezt kimondta, az égről minden csillag eltűnt. Mert nem mások az égi csillagvirágok, mint csatában elhullott daliák, akik most, ebben a szempillantásban feltámadnak. S a feltámadott harcosokkal a sámán mindent megtehet, amit csak akar, mert a vitézek láthatók, meg láthatatlanok is, ahogyan az öreg akarja. És semmiféle fegyver nem fog rajtuk.

Göncöl táltos alakja újra és újra felbukkan Csallóköz regévilágában. Egyszer csinytevő gyermekként, majd legényként, és sokszor, nagyon sokszor fehér szakállú, csodatevő, jóságos bölcsként. Járja a falvakat, a jókat megjutalmazza, a rosszakat megbünteti. De néha ő maga is segítségre szorul. Az egyik regében egy kinigli (őregi nyúl) segít rajta, s hálából az öreg táltos felteszi őt a holdra! Azóta is mindig nyulat látnak a holdon a legöregebb csallóköziek.

Nagyon érdekes egyezés ez. Ugyanis rajtuk kívül még az észak- és dél-amerikai indiánok, a mongolok, a hinduk és a ceyloniak szerint is nyúl látható a holdban. A mongolok hitregéjében egyik istenük nyúllá változott, hogy segíthessen az éhhalállal küszködő emberen (pontosan úgy, ahogyan a csallóközi kinigli tette Göncöllel), tettének emlékére jelent meg a nyúl a holdban, s látható ott mindmáig. A ceyloniak szerint a nyúl magát Buddhát akarta megmenteni az éhhaláltól.

Göncöl táltos csupán egy alakja a csallóközi regévilágnak, de a sok közül az egyik legősibb, legértékesebb. Regék tucatjaiban szerepel az igazságos Mátyás csakúgy, mint a zöld emberke, aki egyes regékben gonosz vízirem, máskor térfás kedvű vizimánó, ismét máskor jóságos öregember, aki segít a rászorulókon. Ez a zöld emberke azonban, aki alkotásra ihlette Csallóköz egyik festőjét, Tallós-Prohászka Istvánt (szül. 1896-ban Somorján és 1974. nov. 10-én halt meg a ró-nafői szanatóriumban), nem csupán a csallóközi regékben bukkan fel újra és újra, hanem az egész palóc nyelvterületen. Tallós-Prohászka a csallóközi regévilágból meríti témáját következő alkotásaihoz: Kísértet, A kincset őrző kutya, Lángember, Boszorkányság, A tüzes szekér, Vizimánó, Az éjjeliőr és az őrdög, Az alvilág kísértete, Kísértetmacskák, hogy csak néhányat említek közülük.

Él a regékben a csodaszép, gonosz tündér, Lidér (Lidérke, Lidérc, Lidércke - talán ebből a szóból született „ledér” szavunk)

alakja, aki gyermekét kitette a lápra, hogy ott elpusztuljon, s azóta esztérv bolyong itt egyre, gyermekét szőlongatja, s romlásba viszi az embereket. Él a Somorja gonosz bíráit szállító tüzes szekér története és Gútáé is, a gyilkos betyáré, akivel maga Herkó páter sem boldogult. Éneke itt a regékben, mesékben boszorkányok, garabonciások, igricek és kísértetek. Mert a Csallóköz mindig a regék földje volt, s ma is az. És a sok-sok cigány-mese, melyek szenvedő hőse nemegyszer a falu papja, kacagató hőse pedig az agyafűrt cigány. Vagy a számtalan mulatságos történet a bölcs és az ostoba bírókról, a megvesszőtetett ladikról, a világjáró csizmadiaokról, a Jókai családról vagy Jókai Mór bronzcsizmájáról... Sorolhatnám a végtelenségig.

A regék egy része biztatást, reményt, vigaszt sugároz. Elmentek a tündérek és elment Göncöl táltos? Majd visszajönnek, s akkor Csallóköz ismét Aranykertté lesz!

Igen, a tündérek eltűntek. A melengető, vigasztaló mesét felváltotta a rideg valóság, az úri bitangság, a kenyérpusztító aszály, vagy szennyes, hideg áradat, mely gyakran évente többször is pusztított a Csallóközben. De a szegény embert - a mindennapi élet realitásán túl - az álmok és a mesék is éltették. Hiszen a szegény ember álmodja a legszebb álmot, meséli a legszebb mesét. Ezért volt és van létjogosultsága mindig a mesének, amíg ember él a földön.

Az illésházi révész rozszant kompján még 1938-ban is ott fitygett egy jókora patkó. S az - szerinte - nem közönséges szerencsepátkó volt:

- Ez lenne a bizonyíték, hogy valamikor régen a tündérek itt laktak a Csallóközben. Amikor aztán távoztak, aranypatkót ajándékoztak elődeim egyikének, aki utóljára vitte át őket a Dunán.

- De hiszen ez nem aranypatkó!

- Most már nem az, de az igazi biztosan az volt! - így a révész, s ezt a hitét nem veheti el tőle senki.

„A varázsigéket már elstuttogták,
hát zengjenek új dalt, ősi legendát
szép szigetünkön a tündér-anyák,
a vén füzek, s a rezgő nyárfák!”

S ugyan kik azok az emberek, akik évszázadokon át szájról szájra adták tovább ezeket a regéket, meséket, mondákat? Erre a kérdésre feleljen a nagy tudós, Bél Mátyás!

„Ami a magyarokat illeti, az egész vidéken, amelyen széltében megfészkel a nemzet, aligha találhatsz fajbélibbeket, vagy akik jellemvonásaikat jobban megőrizték. Mikor fajbélieknek nevezem őket, amaz ősi fajt értem. Az a régi faj ugyanis, amíg egész Magyarországon köröskörül annyi csapás által eltörölve, előrlöve és egyebűnben egészülvé ki, újjá alakult, a mi szigeteinken (akkor még Csallóköz több szigetből állott) kitartott: bár nem teljesen tisztán, mégis annyira hasonló maradvá magához, hogy csak az dicsekedhet azzal, hogy látott magyar embert, aki látott már csallóközi férfit.”

S mit ír Anonymus a csallóköziek őserőiről?

„(...) midőn Almos vezér magyarjaival az Urai-hegység alól kiindult, Ketel, a Kuma folyó mellett lakó magyarokkal, a kiváló hajós-, halász- és lovasnéppel ősz hazáját elhagyván, Kiov mellett Almossal szövetkezett (...) Ketel fia, Oluptulma (Alaptolma) a mostani Csallóköz sziget délkeleti csúcsán romban levő várt felépítvén, azt őrséggel ellátta, majd a Csallóköz keleti részét is megszállta... Ezek, noha a többi magyarokkal ugyanazon egy faj valónak, mégis megkülönböztetésül a többiektől, kumai magyaroknak hívtak, s az általuk elfoglalt erősséget Kumáromnak nevezteték.”

Ha egy népek, egy tájegység lakosságának valóban van múltja, tudnia kell, hogy történelemnek ismert kezdetét mindig az ismeretlen, vagy csak sejtett kezdetek hosszú-hosszú láncolata előzi meg. Ki tagadhatja, hogy minden történelmének kezdetei a mese őstélevényében gyökereznek? Végtelenbe vésző évezredek tapasztalatait, tudását hozta magával a Kárpát-medencébe a honfoglaló magyarság, s így csodálatos mesevilágát is.

Múltjuk, hagyományaik őrzésére csak tudatosan ápolni nemzeti öntudattal rendelkező népek képesek ma már. E talpalatnyi föld maroknyi népe így őrzi - ösztönösen és tudatosan - minden csepp vérében, minden sejtjében szellemi örökségét. Ha nem így tett volna a múltban, régen feledésbe merült volna - sok mással együtt - a Csallóköz mesevilága. Ha nem így tenne ma, méltatlan lenne múltjára, méltatlan a jövőjére.